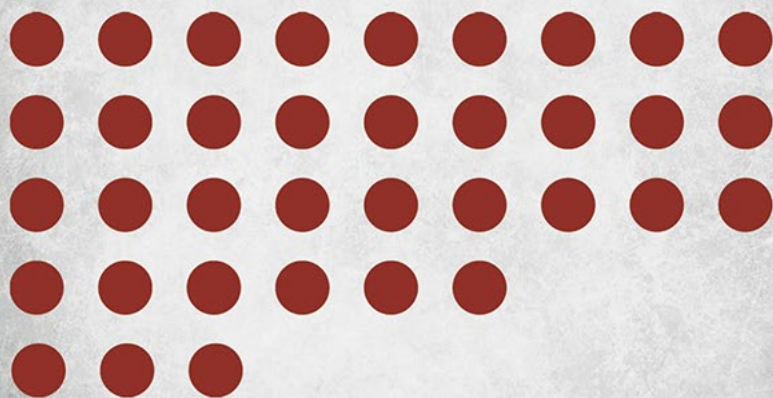

Životice

obraz (po)zapomenuté
tragédie

Karin Lednická

Životice

obraz (po)zapomenuté
tragédie

Karin Lednická

Životice

obraz (po)zapomenuté
tragédie

Karin Lednická

2022

BÍLÁ VRÁNA
NAKLADATELSTVÍ

Copyright © 2022 Karin Lednická

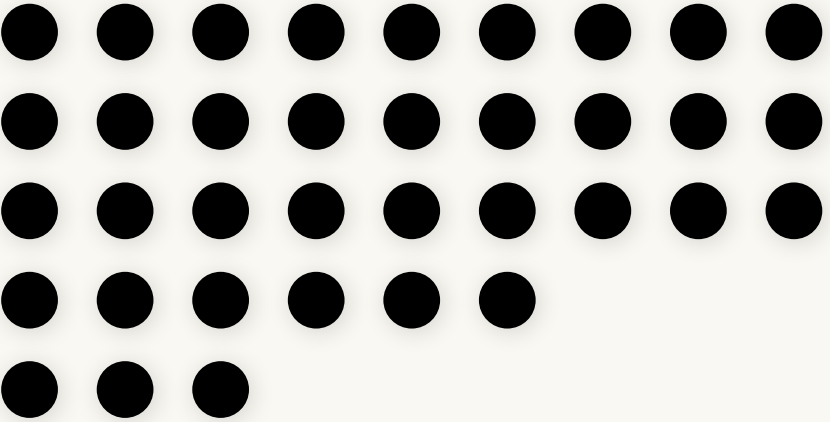
ISBN tištěné verze 978-80-88362-08-1

ISBN e-knihy 978-80-88362-09-8 (pdf)

ISBN e-knihy 978-80-88362-10-4 (epub)

ISBN e-knihy 978-80-88362-11-1 (mobi)

Věnováno
Mečislavu Borákovi

*Nikdo to neřekl, nenapsal, nekonstatoval –
a přece tomu tak je:
kopaničář byl neznámým, tichým,
nepatetickým hrdinou partyzánské války.*

Ladislav Mňačko:
Smrt si říká Engelchen

Prolog

1941

Tatínek přichází ze šichty a neusmívá se tak, jako se donedávna usmíval.

Dvouletý Brunek neví nic o starostech dospělých, ale tolik už vnímat dokáže, aby pochopil, že něco je jinak než dřív. Zpočátku se polekal, že je to jeho vina, a proto se snaží být hodný, tichý. Umýt si před jídlem ruce bez vyzvání a při modlitbě nesahat nedočkavě na lžíci. Nenosit domů bláto na botách. Sedět celý den poslušně v brázdě a nikam neodbíhat, zatímco dospělí vykopávají brambory.

Jenomže nic z toho nezabírá.

Maminka má stále divný výraz v očích a tatínek mluví pořád míň.

Dneska ze sebe po příchodu z roboty vysoukal jedinou větu: „Chlapi na šachtě říkali, že je lepší, abych nepodepsal.“

Maminka jenom stiskla rty do čárky, povzdechla si a malinko pokývla hlavou.

Pak už neřekl nikdo nic, až modlitbu před jídlem.

Teď maminka stojí u mycího a uklízí po večeři.

Tatínek sedí u kamen, hledí do ohně, který probleskuje škvírou mezi dvířky, a skoro by se mohlo zdát, jako by v místnosti vůbec nebyl.

Teprve po drahné době vstane, nadechne se a řekne jediné slovo: „Nepodepíšu.“

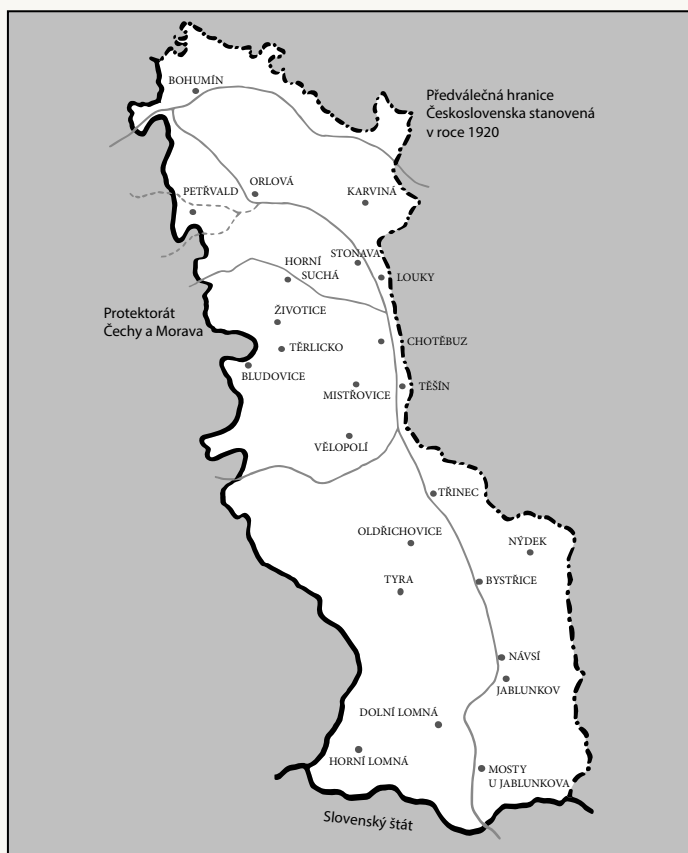
Fenomén volkslisty, tedy Německého národního soupisu, je temná linka provázející průběh druhé světové války na Těšínsku. Významnou měrou ovlivnil také poválečné uspořádání, jeho dozvuky byly patrné ještě mnoho let po osvobození. Občas se projeví dodnes. O co šlo?

K ozřejmění souvislostí je nezbytné vrátit se do října 1938, kdy po podpisu mnichovské dohody dochází nejen k obsazení Sudet (což je všeobecně známo), ale zároveň k záboru Těšínského Slezska (což je ve zbytku České republiky známo povážlivě méně)¹. Území se stalo součástí Polska a během několika měsíců z něj bylo deportováno

1 Proces stanovování státní hranice mezi Československem a Polskem po rozpadu Rakouska-Uherska trval téměř dva roky a po celou dobu ho provázela nevěle ke kompromisu a dohodě. Zatímco československá vláda trvala na dodržení historické hranice zemí Koruny české, polská strana argumentovala převažujícím polským obyvatelstvem a jeho právem na sebeurčení. Po tzv. sedmidenní válce a neúspěšném pokusu o uspořádání plebiscitu, při němž se situace vyhrotila až ke stavu blízkému občanské válce, byl spor v červenci 1920 ukončen rozhodnutím Konference velvyslanců.

přes třicet tisíc obyvatel české národnosti a také Poláků, kteří byli označeni za „čechofily“. Odsun probíhal velmi dramaticky a při jeho realizaci se nejednou projevil pocit polské křivdy z toho, jak byla v roce 1920 (tedy po rozpadu Rakouska-Uherska) stanovena hranice mezi vzniklými národnostními státy, a z následné vlny čechizace.

Od října 1938 se tudíž Těšínsko stává součástí Polska a po zahájení druhé světové války, tedy po 1. 9. 1939, je Němci coby součást dobytého území přičleňují k Říši, k vládnímu okresu Katowice.

Vzhledem k tomu se na tomto kousku nynější České republiky odvíjela druhá světová válka zcela odlišně než v protektorátu. Okupační teror měl mnoho podob: hned v úvodu nacisté zlikvidovali polské elity a vyhlásili stanné právo. Například bývalý karvinský starosta Waclaw Olszak byl už v prvním zářijovém týdnu zmlácen gestapem tak brutálně, že musel být převezen do nemocnice, a 11. 9. 1939 následkům četných zranění podlehl. Ředitel polského gymnázia v Orlové Piotr Feliks byl deportován do koncentračního tábora Auschwitz, kde zemřel v roce 1941. 18. 9. 1939 bylo v lesíku za karvinským dolem Barbora popraveno dvanáct mužů podle tzv. *sonderbehandlungu*, tedy výnosu umožňujícího likvidaci zadržené osoby bez soudního projednání, pouze na základě zjištění skutkové podstaty (tentýž postup byl uplatněn o dva měsíce později v Ruzyňských kasárnách v Praze, a to 17. 11. 1939 při popravě devíti představitelů studentských organizací po pohřbu Jana Opletala). Rozdíl v míře veřejné pozornosti, které se těmito dvěma událostem v současnosti dostává, je zarážející.

Vraťme se ale na Těšínsko na začátku druhé světové války. Rostoucí tlak na přijetí volkslisty byl součástí největší germanizační akce v celé Evropě. Na předmětném území byly zřizovány přesídlovací tábory, do nichž směřovaly tisíce lidí německé národnosti z Volyně, Bukoviny a Besarábie. Ti měli obsadit domky a polnosti uvolněné původním, tj. neněmeckým obyvatelstvem.

Nejjednodušší by samozřejmě bylo odsunout původní obyvatelstvo do pracovních nebo koncentračních táborů, případně ho vyvraždit, jako se to dělo ve východnějších částech Evropy. To však naráželo na podstatný problém: významná část lidí na Těšínsku představovala kvalifikovanou pracovní sílu v dolech a hutích, bez níž se říšské válečné hospodářství nemohlo obejít.

Z tohoto důvodu se Němci rozhodli nabídnout lidem zdánlivě lákavou možnost: přihlásit se k německé národnosti. Zprvu se domnívali, že místní tuto nabídku přivítají a s radostí využijí – ovšem tento předpoklad se ani zdaleka nenaplnil. Zájem o volkslistu byl velmi vlažný, a to nejen kvůli národnostnímu citění (které bylo na Těšínsku s ohledem na události předešlých dvou dekad velmi zjitřené), ale také kvůli povinnosti narukovat do wehrmachtu (která z přijetí vyplývala).

Nepomohly ani lepší potravinové lístky, šatenky a řada dalších výhod, kterých mohli volkslistaři požívat. A tak okupační moc přitvrdila. Už samotné přihlášení k české a zejména k polské národnosti začalo být považováno za akt proti Říši. Začal mohutný nátlak a všudypřítomné represe.

Zvláštní zákon z prosince 1941 postavil místní Poláky (tedy ty, kteří si zachovali polskou národnost a odmítli volkslistu) téměř na roveň Židům, čemuž odpovídala i míra uvalených restrikcí a nařízení. Lidem bylo zakázáno užívat mateřskou řeč na veřejném prostranství, měli omezený vstup do hromadných dopravních

prostředků, byli přeřazováni na horší pracovní pozice a na jejich mzdu byla uvalena dodatková patnáctiprocentní daň (říkalo se jí daň z porážky).

Setrvalým odmítačům byl bez náhrady vyvlastňován majetek a byli deportováni do speciálně zřízených přesídlovacích táborů zvaných polenlágry nebo nasazováni na nucené práce. A ti nejvzpornější končili na šibenících: popravky byly vykonávány veřejně. Kdo neměl volkslistu, byl mnohdy nucen věšení přihlížet². Kdo se bez řádné omluvy nedostavil, měl problém. I pouhá neúčast na popravě mohla být v krajním případě považována za nepřátelský akt proti Říši.

Obec Životice byla součástí zabraného území. Od roku 1932 zde starostoval Henryk Mokrosz, majitel proslulého hostince, jehož průčelí zdobila velká malba jelena. V „horní hospodě“, jak se podniku přezdívalo, se odehrávala divadelní představení, spolkové schůze, karbanické sešlosti, turnaje v kuželkách, bály, dětské besídky. Nebylo to však pouze centrum společenského života

2 O nucené účasti na popravách se zmiňuje kronikář obce Petřvald: „Den před popravou byla přivezena šibenice a místní četníci roznesli všem Polákům v obci úřední vyzvání, aby se v 10:30 hlásili i s dětmi staršími čtrnácti let na obecním úřadě.“ Dále vypráví Rudolf Popiolek, jeden z předvolaných: „Shromáždilo se nás tam asi dvě stě. Nařídili nám, abychom šli k tramvajové zastávce u dolu Hedvika, kde se poprava konala. Kolem šibenice s pěti oprátkami stál kordon příslušníků SS se služebními psy.“ Toho dne, tedy 19. 9. 1944, bylo oběšeno pět mužů; podle svědků přihlíželo přibližně pět set lidí. Popravu byli nuceni vykonat vězni z Osvětimi, kam také byly ostatky popravených později odpoledne odvezeny.

pro široké okolí, ale také oblíbená zastávka formanů, poněvadž příčinlivý hostinský nechal pro jejich povozy vybudovat u silnice prostorné stání.

Henryk Mokrosz byl zkrátka muž s maximálně vyvinutým smyslem pro kšeft.

A také to byl muž velmi autoritativně založený a výsostně pragmatický – v historické paměti Životických se dochovala vzpomínka na to, že vyvěsil polskou vlajku už pár dní před polským zábořem. Zatímco v politických kuloárech ještě stále probíhala vášnivá jednání, starosta Životic měl jasno.

Nikdy se už nedozvíme, jestli tento čin zapříčinil brilantně přesný odhad situace, nebo jakýsi druh vizionářství. Druhou zmíněnou možností by mohla podpořit zajímavá skutečnost, že za první Republiky československé byla z jeho příkazu obecní kronika psána polsky. Životice, takový malý ostrůvek vzdoru.

Mokroszův podpis pod zápisy z jednání obecního zastupitelstva vždy dominuje, vždy je největší. Občas se některý z radních pokusil starostovi v tomto ohledu konkurovat, ale i na to našel Mokrosz zbraň: začal se podepisovat jako poslední. Aby měl jistotu. Aby bylo všem jasné, kdo je tady nejdůležitější. Úsměvný detail, který ale může vnímavému pozorovateli ledacos napovědět o starostově osobnostním uspořádání.

Obdivuhodnou připravenost a nezdolnou flexibilitu neztratil ani s nástupem německé okupace – na hospodě s jelenem visela nacistická vlajka hned zrána 1. 9. 1939,

kdy Německo vstoupilo na polské území. A jen co hákový kříž zavlál na průčelí, začal se *Herr Bürgermeister* podepisovat Heinrich Mokrosch a stále častěji i v běžných rozmluvách užíval němčinu.

„*Taki szkopyrtok!*“ říkali místní ve slezském nářečí. Kdyby totéž vyjadřovali česky, označili by starostu za převlékače kabátů. Kam vítr, tam plášť. Toto umění ovládal Henryk Mokrosz a Heinrich Mokrosch dokonale. Prospěchářství a konformita v jeho osobě vytvořily dokonalou symbiózu.

Kdo jde na ruku vládnoucí moci, tomu je vládnoucí moc nakloněna.

Toto základní pravidlo platí za každého režimu, říkal si Heinrich Mokrosch, a podle toho začal ve starostovském úřadu konat.

Obyvatelé Životic měli poznat jeho novou tvář.

1942

„Postarám se o to, abys už nespal ve své posteli!“ procedí Heinrich Mokrosch mezi zuby a z přimhouřených očí mu čiší zášť. Možná i špetka pobavení, pohrdání. Neproněsl tuto větu poprvé, v uplynulých měsících se pro něj stala náhražkou pozdravu, kdykoli svého vrstevníka potká.

Karol Wajner se stáhne a nic nenamítá. Ví, že by to bylo zbytečné, a nechce Mokrosche zbytečně dráždit. Co kdyby svou výhrůžku splnil? Co by pak bylo s jeho rodinou? Kdo by se o ně postaral?

Se starostou se znají už čtyři desetiletí, ze školy. Dělí je od sebe pouhé dva roky. A propast ve smýšlení, chování, životním směřování. Počátek jejich neurovaného vztahu poznamenaly drobné projevy školní šikany, záštiplné pohrdání. Karol v patnácti letech nastoupil na šachtu Barbora, Henryk v květnu 1917 koupil od rodičů své nastávající hostinec v centru obce.

Zatímco Henrykovi kšefty jenom kvetly a stal se nejvýznamnější osobností vesnice, Karol celá desetiletí rubal uhlí a vedl tichý, skromný, rodinný život. Když mu nedávno při odchodu do penze vyměřili důchod, dostal pouhých šestnáct říšských marek, ze kterých šestičlenná rodina vyžít nemůže. Ještě že mají hospodářství a kravku. Každé ráno sice musí odnést povinnou dávku mléka do sběrny, ale pořád je to lepší, než kdyby neměli nic.

S nouzí by se ještě člověk nějak popasoval, kdyby nebylo těch dalších věcí.

Kdyby nebylo války.

Stále více lidí ve vesnici si bere volkslistu – dílem proto, že je k tomu vehementně přemluvil Mokrosch, dílem proto, že se jim pak v mnoha ohledech snáze žije.

No jo, ale zároveň to má jeden velký háček. Chlapi, na které se vztahuje vojenská povinnost, musí okamžitě narukovat do wehrmachtu. Ve tvářích jejich manželek a matek je dobře znát, jak se strachují o své blízké tam kdesi na frontě. Jak se bojí, když jim u branky zastaví pošťačka, protože zrovna dneska může nastat obávaný den, kdy jim doručí dopis s úředním oznámením, že ten jejich padl ve službě Vůdci.

A ještě k tomu se ti, co si ponechali českou nebo polskou národnost, na volkslistaře koukají přes prsty. Jako na zrádce.

Strašná doba. Člověk vůbec neví, jak se má rozhodnout. Co je menší zlo.

Karol si už od Mokrosche hodněkrát vyslechl zlostný apel, aby konečně vzal rozum do hrsti a podepsal. Zpočátku, než se věci takhle rozběhly, se chtěl prostě jenom přidržet své národnosti, kterou převzal po předcích. Později se hlavním důvodem jeho odmítavého postoje vůči volkslistě staly myšlenky na nejstaršího syna Viléma, kterého on ani jeho žena Magdalena nechtěli spatřit v německé uniformě.

Jenomže nedávno byl Vilém poslán na nucené práce do Německa. Už od něj přišel lístek, velmi stručný, ale přece jenom dokazující, že je naživu. Na poštovním razítku stálo Leipzig, Lipsko.

Vilémovým odvedením na nucené práce hlavní argument proti volkslistě zmizel. Karol Wajner, na kterého se už vojenská povinnost nevztahovala, se rozhodl v zájmu rodiny podepsat. Budou dostávat lístky na více jídla a ošacení. Nebude jim hrozit, že je kdosi vyžene z domu a nastěhuje do jejich domku jakési přivandrovalce bůhvíodkud. A oni sami že neskončí v polenlágru, v Auschwitzu nebo v nějakém jiném koncentračním táboře, jako se to stalo tolika lidem v kraji. Karol takových příběhů vyslechl na šachtě bezpočet.

A tak podepsal.

Jenomže Mokroschových výhrůžek se stejně nezbažil. I teď mu ten lotr potměšile říká: „Postarám se, abys už nespal ve svojí posteli!“

Vypadá, že se u toho dokonce baví.

Karol Wajner se nahrbí a vrací se od sběrný mléka zpátky domů.

V hospodářství má spoustu práce. O to víc, že nejsilnější ruce z rodiny se teď musí činit kdesi v Lipsku.

Bůh ať při tobě stojí, Viléme.

I při nás.

Karol Wajner nebyl zdaleka jediný, kdo čelil tvrdému, mnohdy až agresivnímu tlaku na přijetí volkslisty. Na jeho osobní situaci se projevila i zášť, kterou vůči němu z nikdy nevyřčeného důvodu choval starosta Mokrosch, ale podobné věty si vyslechla většina obyvatel Životic.

Nebylo to poprvé, kdy se Mokrosch postavil proti občanům obce, kteří nevyhovovali étosu doby. Podobný postoj – i když ne v takto vyhrocené, nesmiřitelné podobě – projevil už krátce po polském záboru. V zápisu z jednání obecního zastupitelstva ze dne 23. 10. 1938 se objevuje ještě poměrně vágní vyjádření „vůle spolupracovat s milovanou Polskou republikou“, v závěru téhož jsou schváleny náklady na pořízení obecních razítek s polskou orlicí. (Pro pozdější události se může jevit významným, že na tomto zasedání byl ze seznamu radních vyškrtnut Franciszek Pawlas.)

6. 11. 1938, tedy o dva týdny později, už zastupitelé přistupují k radikálnějším krokům. V zápisu se hovoří o „nutnosti stanovit postup vůči lidem, kteří v časech české vlády vystupovali proti polské národnosti“. Mnohé

napovídá také jednací bod, v němž figuruje „správa majetku převzatého z české školy“. Na rozdíl od mnoha jiných míst na Těšínsku však v Životicích nedošlo při vyhánění Čechů k žádným zjevným násilnostem – ty nejméně pohodlné osoby dokázal starosta vystrnadit pouhými slovy nebo ostrakizací, jako například rodinu Burkovičovu nebo ředitele zrušené české školy.

Útočnou rétoriku zdokonalil Heinrich Mokrosch za německé okupace. Věren své neobyčejné schopnosti přimknout se k vládnoucímu režimu začal ve své hospodě hostit nacistické pohlaváry z celého okresu. Těžko říct, jestli se chtěl svým novým německy hovořícím kunčaf-tům zavděčit, nebo jestli na něj při občasných pijatkách činili nátlak (a pokud ano, nepochybně se při tom argumentačně opírali o Himmlerovo nařízení z února 1942, v němž je v souvislosti s odbouráním nežádoucě vlašného přístupu k volkslistě zmiňováno gestapo a koncentrační tábory).

Připusťme však také možnost, že v pozadí Mokroschova pragmatismu mohl stát i dobrý úmysl. Možná se s ohledem na svůj hodnotový systém skutečně domníval, že činí dobře – tedy že Životicím bude ku prospěchu, když se stanou vzornou obcí s co největším počtem volkslistařů. Třeba dokonce doufal, že tím vesnici zajistí klid a pár drobných privilegií.

Ať už tím důvodem bylo cokoli, Mokrosch se svého úkolu zhostil opravdu svědomitě. Na jeho naléhání nebo v důsledku výhrůžek přijaly volkslistu téměř tři čtvrtiny

obyvatel obce. Z respektovaného starosty se stal postrach vesnice. Sousedy začal zdravit německy; osobně apeloval, aby přispěli na Zimní pomoc (Winterhilfe). Jeho občasné návštěvy v domácnostech těch, kteří ještě nepodepsali a drželi si polskou nebo českou národnost, byly stejně obávané jako časté. (Navzdory dosaženým výsledkům měl totiž Mokrosch ještě stále co dohánět: v okupačním okrese Těšín byla volkslista udělena téměř devadesáti procentům obyvatelstva.)

Coby starosta měl tedy spoustu starostí se vzpurnými obyvateli obce, zato živnost Heinrichu Mokroschovi jenom kvetla: v oficiálním dokumentu nahlásil úřadům meziroční nárůst množství vyčepovaného piva z 38 na 51 hektolitřů, tedy o 34 procent.

Německy hovořící hosté se pozvolna stávali štamgasty.

Mokrosch se pozvolna stával významnou lokální personou.

Zatím však vůbec nikdo netušil, že tohle všechno je pořád jenom začátek.

1943

Friedrich Sattler, velitel stanice německého četnictva v Dolních Bludovicích, pečlivě títne cigaretu o tepané zábradlí a teprve pak hodí nedopalek dolů. Není pitomec, za jakého ho někteří mají. Na tohle si dává pozor, vždyť má pod balkonem benzinovou stanicí. Už si na ten smrad zvykl. Čtyři měsíce jsou dlouhá doba. To si člověk zvykne na ledacos.

Ani se už nedokáže dopočítat, kolikátá služebna to pro něj vlastně je. Po první válce nastoupil k prvorepublikovému četnictvu, to byl ještě mladé ucho. Postupně získával ostruhy a při první příležitosti přestoupil k německým pořádkovým silám. Domníval se, že je to nový začátek, start úspěšné kariéry.

Tak si to tehdy maloval, ale teď je situace zcela jiná.

S Němci to začíná jít z kopce; bitvu u Stalingradu prohráli necelé dva měsíce před jeho převelením. Nahlas se to říkat nesmí, ale naděje na vítězství chřadne s každým dnem.